

Apie Vilniaus miestiečių romanizavimą, arba Ką veikia Ciceronas 1620 m. vilkiere

ANTONI K. URMAŃSKI

Lietuvos istorijos institutas
<https://ror.org/052hz8t89>
aurmanski@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1904-3401>

ANOTACIJA. Straipsniu bandoma atskleisti 1620 m. Vilniaus vilkiero pradžioje įrašytų Cicerono citatų įterpimo reikšmę. Renesansinis humanizmo sąjūdis XVI a. viduryje pasiekė ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Remiantis vilkiero tekstų raida ir LDK humanizmo tradicija, teigiama, kad šių citatų įtraukimą galima sieti su 1582 m. mirusio Vilniaus vaito Augustino Rotundo – humanisto, romėnų teisės žinovo ir Cicerono gerbėjo – veikla. Straipsnyje aptariama ankstyvoji Cicerono recepcija LDK, Rotundo studijos, literatūrinė, teisinė ir visuomeninė jo veikla, vaidmuo formuojant romėniškąją lietuvių tapatybę, dėmesys jaunuomenės ugdymui ir jėzuitų kolegijos steigimui Vilniuje. Argumentuojama, kad romėnų oratoriaus sentencijos vilkiere gali liudyti ne atsitiktinį pasirinkimą, o sąmoningą miestiečių siekį įtvirtinti humanistines pilietines vertybes, pagerbti spėjamą pirmosios vilkiero redakcijos autorių Rotundą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Augustinas Rotundas; Ciceronas; Vilniaus jėzuitų kolegija; Vilniaus vilkieras.

Received: 10/12/2024. **Accepted:** 18/10/2025.

Copyright © 2025 Antoni K. Urmański. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

1620 m. kovo 11 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Zigmantas Vaza patvirtino naują Vilniaus vilkiero (miesto vidaus nuostatų) redakciją (pirmoji buvo paskelbta Žygimanto Augusto 1551 m. lapkričio 18 dieną). Iš karto po dokumento antrašte ir paantrašte trumpu eilėraščiu raginama, pasitikinti Erelio bei Vyčio globa ir imant iš jų pavyzdį, drąsiai ginti laisvę, kaip gynė mūsų protėviai bei Markas Tulijus Ciceronas¹. Toliau pateikiamos dvi senovės romėnų oratoriaus citatos²:

*Qui periculum non timet proposita invidia, morte,
qui nihil se segnius rempublicam defendit,
is vir & civis vere putandus est.*

Pro Milone³

*Nec illa est civitas, cum leges in ea nihil valent,
cum iudicia iacent, cum mos occidit patriae*

4 Paradox.⁴

¹ Zbior praw y przywileiow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych na żądanie wielu miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ułożony y wydany przez Piotra Dubinskiego Burmistrza Wileńskiego, Wilno: Drukarnia J. K. Mci przy akademii, 1788, p. 299: *Masz Orła Pana, przy nim pośpieszną Pogonię, / Oba się stawią chętnie ku twych Praw obronie; / Sam iedno nie zasypiai, lecz z Orłem wysoko / Wzbijaj się, czuynym będąc, a z Jezdzcem szeroko / Obiegaj, by kto swobod z boku nie naruszył; / Orzeł skrzydłem zasłoni, Jezdziec będzie kruszył, / Więc się strachow nie lęka, by przyszło i zdrowie położyć, / Dla wolności: tak żyli przodkowie, // Marcus Tullius Cicero (Štai Viešpats Erelis, prie jo eiklusis Vytis, / Abu tavųjų Teisių noriai ginti stos; / Tiktai pats neužmik, bet su Ereliu aukštai / Kilki, būdamas budrus, o su Raiteliu plačiai / Apžvelk, kad niekas iš šalies laisvių neardytų; / Erelis sparnu pridengs, Raitelis trauksys, / Tad grėsmių nepabūk, net jei tektų ir sveikatą guldyt / Dėl laisvės – taip mūsų protėviai gyveno, // Markas Tulijus Ciceronas).*

² *Ibid.*, p. 299–300.

³ „Kas gresiant neapykantai, mirčiai nebijo pavojaus, kas be atvangos gina valstybę – tas iš tiesų laikytinas vyru ir piliečiu. Už Miloną“. Plg. Cicero, *Orations. Pro Milone. In Pisonem. Pro Scauro. Pro Fonteio. Pro Rabirio Postumo. Pro Marcello. Pro Ligario. Pro Rege Deiotaro*, translated by Neville Hunter Watts, (Loeb Classical Library, vol. 252), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931, p. 98–99: *Quae mulier sceleratum ac perniciosum civem interficere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius rem publicam defendit, is vir vere putandus est.* Apie kalbą „Už Miloną“ žr. Markas Tulijus Ciceronas, „Apie geriausią oratorių“, vertė Audronė Kučinskienė, *Literatūra*, 2001, t. 43 (3), p. 93.

⁴ „Miestas nebėra miestas, kai įstatymai jame neturi galios, kai teisingumas parbloktas, kai miršta tėvynės papročiai. Stoikų paradoksai. Ketvirtoji knyga“. Plg. Cicero, *On the Orator*, book 3: *On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory*, translated by Harris Rackham, (Loeb Classical Library, vol. 349), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1942, p. 278: *Non*

Šiandien citatos galbūt neturėtų stebinti visuomenės, kurioje įvairiais pavadinimais – kalbiniu-literatūriniu (rašytinis palikimas nuo XVI a.), teisinės kultūros (romėniškosios teisės elementai Lietuvos Statutuose), politinės savimonės (lietuvių kilmės iš romėnų teorija), išorinių atributų ir kt. – šaknis įleisti spėjo lotyniškoji kultūra. Vis dėlto ši kultūra ilgai buvo diduomenės domenas. Antai išpopuliarėti spėjusi lietuvių kilmės iš romėnų teorija ir įvairūs jos turinio variantai tik nuo Motiejaus Strijkovskio laikų pradėjo apimti ir platesnius – vidutinės bei smulkiosios bajorijos – sluoksnius⁵. Galėtų kilti įspūdis, kad miestiečiai kuriam laikui buvo likę šio reiškinių nuošalyje⁶. Tad minėtosios citatos iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip atsitiktinės frazės, pasirinktos būti miestiečių bendruomenės moto. Tačiau atidžiau panagrinėjus miesto teisės raidos istoriją bent nuo XVI a. vidurio galima išvelti dar vieną šių citatų reikšmę. Bandyti ją atskleisti ir yra šio straipsnio tikslas. Dėl to aptarsime kai kuriuos garsiojo arpiniečio recepcijos momentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) – nuo ankstyviausių žinių apie studentus lietuvius užsienio universitetuose XV a. pradžioje iki minėtosios 1620 m. vilkiero redakcijos. Ne mažiau aktualus bus ir vilkiero autorystės klausimas.

VILKIERO AUTORIS

Tarpukario tyrinėtoja Maria Łowmiańska teigė, kad skelbti vilkierus buvo viena iš miesto tarybos darbo sričių⁷. 1620 m. vilkiero pratarmėje įrašytos tais metais pareigas ėjusių metinių burmistrų ir tarėjų pavardės: burmistrai –

igitur erat illa tum civitas cum leges in ea nihil valebant, cum iudicia iacebant, cum mos patrius occiderat, cum ferro pulsus magistratibus senatus nomen in republica non erat.

⁵ Rimvydas Petrauskas, „Kodėl Italija? Lietuvių kilmės iš romėnų teorija vėlyvųjų Viduramžių kilmės teorijų kontekste“, in: *Lietuva–Italija. Šimtmečių ryšiai*, sudarytoja Daiva Mitrulevičiūtė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016, p. 51.

⁶ Tiesa, pasak Aivo Ragauskio, jau pradinis Vilniaus miesto savivaldos etapu (iki XVI a. ketvirtąjo dešimtmečio) kaip pagalbiniu teisės šaltiniu buvo remiamasi ir romėnų teisės šaltiniais (Gintautas Sliesoriūnas, Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Aivas Ragauskas, Jolita Sarcevičienė, Oksana Valionienė, *Vilniaus istorija*, t. 1: *XIII a. – 1795 m.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023, p. 192).

⁷ Maria Łowmiańska, „Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku“, in: *Dwa doktoraty z uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2005 (1929), p. 281.

Petras Pluščas ir Leonas Mamoničius, tarėjai – Jokūbas Kevličius, Simonas Balandis, Pilypas Senčila ir Aleksandras Mikuličius, taip pat „darbu bei rūpesčiu“ prie dokumento paskelbimo prisidėję pasiuntiniai į Varšuvą – medicinos daktaras Jokūbas Arnoltas, Tomas Bildzukevičius, tarėjas Jokūbas Radziminovičius ir suolininkas Jokūbas Senkevičius⁸. Apie jų išsilavinimą galima pasakyti tik tiek, kad Balandis buvo mažiausiai vieno inkunabulo savininkas⁹. Vis dėlto svarbiau, kad šių metų vilkiero redakcija nuo ankstesnės (1551) skiriasi vos keliais straipsniais.

Abiejų vilkiero redakcijų straipsniai nenumeruoti. 1551 m. jų pateikiama 33, 1620 m. – 34, didžioji dauguma vienodo turinio, vienur kitur esama pakeitimų (5 straipsnyje „Apie apeliacijas“; 13 straipsnyje „Kas turi būti mokama už bylos nagrinėjimą“ ir kt.), papildymų (7 straipsnyje „Apie pamokymus dėl priesaikų davimo“; 9 straipsnyje „Apie įsakus liudytojų atvedimui“; 10 straipsnyje „Kas privalu mokėti už raštų arba aktų skaitymą“; 12 straipsnyje „Kas turi būti mokama už neatvykimą į teismą“ ir kt.). Įdomu, kad 1620 m. redakcijoje pridėta 14 straipsnyje „Apie teismo bylų pradėjimą“ (*O gajeniu sądów*) daug lotyniškų intarpų, nebūdingų ankstesnei redakcijai. Tai dar viena prielaida manyti, kad šios redakcijos autorius buvęs lotyniškosios kultūros mėgėjas¹⁰. Kadangi, kaip minėjome, vėlesnė redakcija nedaug kuo skiriasi nuo ankstesnės, kur kas aktualiau nurodyti 1551 m. vilkiero autorių.

Istoriografijoje bene pirmas tai padarė Janas Jakubowski¹¹. Šį klausimą savo neskelbtoje disertacijoje detaliau išnagrinėjo Marta Burbianka¹², anali-

⁸ Jų biogramos: Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Antoni Kazimierz Urmański, Oksana Valionienė, *Vilniaus sociotopografijos metmenys XIV–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, p. 155, 157, 177, 191, 198–199, 204–205; *Trys XVI–XVIII a. Vilniaus valdžios ir gyventojų sąrašai*, sudarė Mindaugas Klovas, parengė Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Antoni Urmański, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, p. 247.

⁹ Nojus Feigelmanas, *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius: Vaga, 1975, p. 278; knygos *Sequentiae. Textus sequentiarum, cum optimo commento*. Köln, Heinrich Quentell viršelio vidaus pusėje įrašytas veikiausiai savininko vardas – *Simon Batund*.

¹⁰ Dokumento eschatokole randame parašus dviejų didikų – LDK pakanclerio Olykos kunigaikščio Alberto Stanislovo Radvilos, vėliau lotyniškai parašiusio 1632–1656 m. apimantį dienoraštį (žr. Albrecht Stanisław Radziwiłł, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 1: 1632–1636, Warszawa, 1980, p. 5), ir raštininko Stepono Paco.

¹¹ Jan Jakubowski, „Nowe przyczynki do życiorysu Augustyna Rotunda“, in: *Litwa i Ruś*, R. 1, 1912, t. 3, sąs. 1, p. 42.

¹² Marta Burbianka, *Działalność Augustyna Rotundusa jako wójta wileńskiego* [nespausdinta disertacija], Vilnius, 1933, LVA, f. 175, ap. 5. IV – B, b. 110, l. 116, 125; panašiai spėjo

zavusi 1551 m., vilkiero rengimo metais, pareigas ėjusių burmistrų ir tarėjų sąrašą. Tai nebuvo nauji žmonės miesto magistratė, todėl autorė manė, kad nebūtų pagrindo jiems priskirti inovatyvių darbų. Tačiau būtent tais metais į Vilnių atvyko valdovo naujai paskirtas miesto vaitas – vėliau humanistine erudicija pagarsėjęs Augustinas Rotundas Mieleškis (mir. 1582 m. kovo 20 d.)¹³. Dokumentas parašytas jo gimtąja kalba – lenkų¹⁴. Jo autorystės hipotezei, kuri nėra patvirtinta kitais šaltiniais, pritaria ir Rotundiados atgaivintojas, šiandien geriausias jo biografijos žinovas Aivas Ragauskas¹⁵. Taigi ir mums telieka ją priimti kaip tikėtiniausią. Šioks toks paradoksas, kad Rotundas, siūlęs įstatymus LDK valstybėje rašyti lotyniškai¹⁶, vilkierą parašė lenkiškai, kaip ir garsiausią savo poleminį veikalą – *Lenko pasikalbėjimą su lietuviu*, tiesa, pagražinęs lotyniškėmis citatomis¹⁷.

ir Maria Baryczowa: Maria Baryczowa, „Augustyn Rotundus Mielecki, wójt wileński“, in: *Ateneum Wileńskie*, 1935, Rocznik X, Wilno, p. 83.

¹³ Vilniuje Rotundas pirmą kartą minimas 1551 m. rugpjūčio 20 d. (Albinas Jovaišas, „Augustino Rotundo Lietuvos valstybės vizija“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 5), sudarė Algis Samulionis, Rasa Jurgelėnaitė, Darius Kuolys, Vilnius: Pradai, 2000, p. 77; tiksliai atvykimo data nežinoma). Vilkiero paskelbimo data – 1551 m. lapkričio 18-oji. Vargu ar Rotundo autorystę galima atmesti remiantis tariamai nepakankamu laiku vilkieriui parašyti. Plačiau žr. Marta Burbianka, *op. cit.*, l. 116–125.

¹⁴ Iki šiol 1551 m. vilkieras mokslininkų bendruomenei žinotas iš XVIII a. Vilniaus burmistro Petro Dubinskio publikacijos (*Zbior praw y przywileiow...*, p. 91–101). Dokumentas saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje ir šiuo metu Lietuvos istorijos instituto mokslininkų rengiamas spaudai (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 130, b. 1791).

¹⁵ Gintautas Sliesoriūnas et al., *op. cit.*, p. 197. Tiesa, Rotundas čia vadinamas ne vilkiero autoriumi, o tik priėmimo iniciatoriumi. Taip pat žr. Aivas Ragauskas, „Kogo na sejmie lubelskim reprezentował Augustyn Rotundus Mielecki († 1582), wójt wileński i sekretarz królewski“, in: *Unia Lubelska 1569 roku i unie w Europie Środkowo-Wschodniej*, redakcja naukowa Jacek Krochmal, Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych, 2020, p. 122–139. Čia nurodyta ankstesnė literatūra apie Rotundą.

¹⁶ Augustinas Rotundas, „Laiškas Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Steponui I (1576)“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 281–282.

¹⁷ Šio veikalo autorystės prieskyrą Rotundui grindžia prasminės ir tekstinės sutaptys su kitais jo veikalais. Antai Rotundas tiek *Pasikalbėjime* (*Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 186–187), tiek 1576 m. parašytoje pratarmėje Antrajam Lietuvos Statutui (*ibid.*, p. 289–290) pirmasis teigė, kad Radvilos buvo Lietuvos didžiųjų kunigaikščių giminaičiai (Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 128). Be to, veikalo autorius buvo įgijęs stiprų klasikinį išsilavinimą, puikiai išmanė teisę, Lenkijos istoriją, buvo uolus katalikas (žr. Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 82–83, 94, 102–104; Skirmantas Knieža, „Tarp tropų ir pragmatikos: *Pasikalbėjimo lenko su lietuviu* retorinis aspektas“, in: *Literatūra*, 2019, t. 61 (3), p. 86–97).

Nepaisydami lenkiškosios kilmės, ko gero, pagrįstai ir be didelės rizikos suklysti galime pavadinti Rotundą ryškiausia to meto lietuviškojo humanizmo žvaigžde šalia Mykolo Lietuvio (Venclovo Mikalojaičio) ir Rotundo bičiulio, taip pat nelietuvio ispano Petro Roizijaus. Rotundo intelektą ir nuopelnus Lietuvos valstybei pripažino jau jo amžininkai. Jono Dmitrijaus Solikovskio kalboje, pasakytoje per Žygimanto Augusto laidotuves, Rotundas minimas tarp iškiliausių paskutinio Jogailaičio laikų Lenkijos ir Lietuvos rašytojų šalia Stanislovo Hozijaus, Martyno Kromerio, Stanislovo Ožechovskio, Andriejaus Fričo Modževskio, Jono Kochanovskio, Stanislovo Varševickio ir kitų¹⁸. Beveik po šimtmečio vienas pirmųjų Lietuvos istorikų Albertas Vijūkas-Kojalavičius, nurodydamas valstybės įstatymus turinčios pataisyti komisijos narius, pavadino jį *vir iuris divini humanique consultissimus*¹⁹. Renesansinį Rotundo pažangumą rodo ir tai, kad jis, panašiai kaip amžininkas bei „kolega“ humanistas Thomas More'as, labai vertino moterų išsilavinimą²⁰.

CICERONO KELIAS Į LIETUVĄ – KAI KURIE FAKTAI

Kadangi vienas iš svarbių humanistinio sąjūdžio bruožų yra atsigręžimas į Ciceroną²¹, verta atidžiai pažvelgti į šį procesą Lietuvoje, įvertinti Rotundo vaidmenį jame. Ši tema dar nėra išsamiai tyrinėta, nors istorikų bei filologų

¹⁸ Jerzy Starnawski, „Z dziejów sławy Stanisława Hozjusza – pisarza i jego biografa Stanisława Reszki“, in: *Studia Warmińskie*, 1991, t. 20 (1983), p. 40: *Sub nullo umquam rege tanta copia doctissimorum virorum in Polonia et Lithuania exsistit, quam sub hoc. Videte Hosium, Cromerum, Orichovium, Fricium, Rotundum, Patricium, Kochanovium, Varszovicios, Tricesium [...] et reliquos innumerabiles.*

¹⁹ Albertus Koialowicz Wiiiuk, *Historiae Lituanae Pars altera seu de rebus Lituatorum a coniunctione Magni Ducatus cum Regno Poloniae ad unionem eorum Dominiorum*, Antverpiae: apud Jacobum Meursium, MDCLXIX [1669], p. 490.

²⁰ Arvydas Pacevičius, „Skaitymas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 665; Jolita Sarcevičienė, „Moterys“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, p. 401.

²¹ Robert Grudin, „Humanism“, in: *Encyclopædia Britannica*, 2024 11 22; Walter Ullmann, *Mediaeval Foundations of Renaissance Humanism*, London: Paul Elek, 1977, p. 155; Antony Black, *Political Thought in Europe, 1250–1450*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, p. 9.

jau surinkta nemažai faktų apie įžymiojo oratoriaus spausdintus, verstus veikalus, jo vietą Vilniaus universiteto studijų programoje²².

Svarbu akcentuoti, kad renesansinis žavėjimasis Ciceronu siekia dar Viduramžius²³. Senovės Romos oratorius, atsidavęs valstybei, savo kūryba ir veikla jungiantis politinę teoriją su praktika, įkūnijo piliečio idealą. Jo rašytinis palikimas laikomas ne tik klasikinės lotynų kalbos standartu, bet ir tiltu, jungiančiu graikų Antikos išmintį su Viduramžių bei Renesanso Europos kultūra²⁴. Pasak Walterio Ullmanno,

[t]ikriausiai nė vieno senovės autoriaus humanizmo pilnatvė, neatskiriama nuo piliečio statuso ir politinės veiklos, neatsiskleidė taip įtikinamai, išsamiai ir kartu gražiai kaip Cicerono. [...] Visoje savo kūryboje, o ypač kalbose, jis atsiskleidžia kaip advokatas, pasirodantis teisme arba kaip kaltintojas arba kaip gynėjas.²⁵

Taigi svarbus apsišvietusio humanisto bruožas yra ne vien teorinis senovės idealų pažinimas, bet ir, sekant Cicerono pavyzdžiu, aktyvus pilietinis įsitraukimas į valstybės reikalus²⁶. Pasak Renesanso tyrėjo Jerzio Ziomeko, humanizmo laikams buvo būdingas siekis sukurti teisinę valstybę su stipria apšviestąja monarchija²⁷. To siekiant valdovui talkino išsilavinę intelektualai ir teisininkai iš jo aplinkos.

Iki šiol ankstyvoji Cicerono recepcija LDK siejama su valdovų dinastijos švietimu, vadovaujant Jonui Dlugošui ir Pilypui Kalimachui, bei didikų

²² Žr., pvz., Sigitas Narbutas, „JHS: Vilniaus jėzuitų akademija ir Lietuvos *Latinitas*“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2010, Nr. 29, p. 61–65; Dvilė Keršienė, „Cicerono laišakai ir Renesanso humanistinės epistolografijos tradicija“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2007, Nr. 24, p. 90–97. 2023 m. lapkričio 23–24 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vykusioje mokslinėje konferencijoje Eleonora Terleckienė skaitė pranešimą „Pirmieji Cicerono leidimai (1583, 1593) lenkų kalba Vilniuje“ (santrauką žr.: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2023, Nr. 56, p. 191, 193).

²³ Žr. pvz., Walter Ullmann, *op. cit.*, p. 152–156, 161–162 ir kt.

²⁴ Dalia Dilytė, *Antikinė literatūra*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2005, p. 227.

²⁵ Walter Ullmann, *op. cit.*, p. 154.

²⁶ Henryk Barycz, „Stanisław Hozjusz jako historyk“, in: *Studia Warmińskie*, 1991, t. 20 (1983), Olsztyn, p. 48–49. Augustino Rotundo draugas Stanislovas Hozijus tam tikru gyvenimo etapu apie save rašė: *[M]ortuus est humanista et cultor antiquitatis, natus est homo politicus et ecclesiasticus (ibid., p. 48)*.

²⁷ Jerzy Ziomek, *Renesans*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, p. 172; taip pat žr.: Edvardas Gudavičius, „Teisė“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, p. 710 ir kt.; Henryk Barycz, *op. cit.*, p. 48–49.

studijomis Krokuvoje XV a. pabaigoje²⁸. Nors ištisi Cicerono kūriniai į lietuvių kalbą verčiami tik nuo 1927 m.²⁹, pirmieji Lietuvoje atsiradę vertimai į lenkų kalbą žinomi jau nuo XVI amžiaus. 1576 m., t. y. treji metai iki Vilniaus akademijos įsteigimo, Jono Karcano spaustuvėje Loske (100 km į pietryčius nuo Vilniaus) lenkiškai išleistas Cicerono veikalas *Apie pareigas (De officiis)*³⁰. Leidyklai persikėlus į Vilnių, knyga sulaukė dar trijų leidimų (1583, 1593 ir 1606 m.). Iki 1606 m. po du kartus buvo išleisti taip pat Beniašo Budno išversti arpiniečio veikalai *Apie senatvę (De senectute)* ir *Apie draugystę (De amicitia)*³¹. Vilniaus akademijoje Ciceronas nuo pat pradžių buvo vienas iš pagrindinių dėstomų Antikos autorių, universiteto spaustuvėje pasirodydavo jo veikalų³².

Pirmaisiais akademijos gyvavimo metais ir kitaip gręžtasi į Ciceroną. Žinoma, kad žymusis oratorius pasakė tik pirmą savo kalbą prieš Verį, valdžiusį vieną iš Romos imperijos provincijų – Siciliją. Kitos teisminės kalbos nebuvo reikalingos, bet autorius jas parengė ir savo darbą publikai pristatė kaip ciklą *Orationes Verrinae II–V*. Kaip šmaikščiai pastebėjo Jerzy Starnawski, garsieji Petro Skargos *Seimo pamokslai* (paskelbti 1597 m.) – tai klasikinė Cicerono tradicijos tąsa Renesanse, nes visuotinai žinoma, kad savo aštuonių pamokslų ciklo Skarga niekada nedėstė balsu³³.

²⁸ Žr. Antoni Kazimierz Urmański, *Zaberezinski. Rimvydo palikuonys XV–XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdančiąjame elite*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2024, p. 13, 33. Pirmieji studentai lietuviai Krokuvoje ir Prahoje minimi nuo 1401 m.: iš pradžių smulkūs bajorai ir miestiečiai, o nuo XV a. pabaigos – politiškai aktyvių didikų atžalos (Sigitas Narbutas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 4; Rimvydas Petrauskas, „Lenkijos ir Lietuvos unija. Geopolitinis ir kultūrinis kontekstas“, in: *Naujasis Židinyš-Aidai*, 2009, Nr. 6, p. 174; Wacław Urban, „Lietuviai Krokuvoje nuo XIV a. pabaigos iki 1579 m.“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 420–452). Kas konkrečiai lietuvių buvo studijuojama Prahoje ar Krokuvoje iki Koperniko laikų, dar reiktų tikrinti.

²⁹ Dalia Dilytė, „Ciceronas“, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 4: *Chakasija – Diržių kapi-nynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 121.

³⁰ Eugenija Ulčinaitė, „Antikos autoriai XVI–XVIII a. Lietuvoje“, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis 1991, 1993*, p. 76, 86; *CICERO MARCUS TULLIUS. O powinnościach wszech stanów ludzi księgi troje przez Stanisława Koszutskiego przełożone y krotkiemi przypiskami objasnione*. – Łosk, 1576.

³¹ *Ibid.*

³² Eugenija Ulčinaitė, „Humanitariniai mokslai jėzuitų švietimo sistemoje“, in: *Literatūra*, 2007, t. 49 (3), p. 97, 99–106; *Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, p. 34–36; Jadvyga Tijūnelytė, „M. T. Cicerono veikalų leidimas XVI–XVIII a. Lietuvoje“, in: *Bibliotekininkystė ir bibliografijos klausimai*, 1967, t. 6, p. 137–145.

³³ Jerzy Starnawski, „Wstęp“, in: Marcin Kromer, *Mowa na pogrzebie Zygmunta I oraz O pochodzeniu i o dziejach Polaków księgi XXIX i XXX*, Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze, 1982,

Augustino Rotundo studijos ir teisinė, literatūrinė-poleminė kūryba (kaip matysime, labai paveikta Cicerono) atsiduria tarp ankstyviausių lietuvių kontaktų su antikinio pasaulio paveldu užsienyje (pirmiausia Krokuvoje bei Prahoje) ir vietinės aukštosios mokyklos steigimo Vilniuje XVI a. antroje pusėje. Rotundo kelias iki valdovo dvaro vedė per ilgametės studijas keliuose Europos universitetuose, pradedant nuo Vitenbergo ir baigiant tokiais Italijos universitetais kaip Paduva, kurios garsas tais laikais ėmė užgožti ir Bolonijos šlovę³⁴, ir Ferara, kur, kaip spėjama, jis įgijo abiejų teisių daktaro laipsnį³⁵. Atrodo, kad ypač didelę įtaką Rotundai padarė Paduvos universitete profesoriavęs ciceronininkas Lozorius Bonamikas³⁶, pas kurį būsimasis Vilniaus vaitas studijavo 1544–1546 metais. Laiške bičiuliui Stanislovui Hozijui šis profesorius rašė:

Kai mums buvo pranešta apie tavo gautą vyskupystę ir apie mūsų Augustiną, pakeitusį tave savo ankstesnėje pareigybėje, visų nuomone, pasidariau džiugesnis. Nes mačiau, kad judu, tarpusavyje ir mūsų atžvilgiu būdami labai draugiški, išsiskirdami įžvalgumu, erudicija, dorybe, pasiekėte garbingiausias valstybines pareigas; šia proga ne mažiau negu jus sveikinau Krokuvos vyskupą Maciejovskį, labai garbingą ir šventą vyrą, o per jį ir patį karalių, iš kurio abudu gavote šį paaukštinimą.³⁷

p. XXI; plg. Eugenija Ulčinaitė, „Žinomas ir nežinomas Petras Skarga: minint 400-ąsias mirties metines“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, Nr. 34, p. 327; Eadem, „Petro Skargos Seimo pamokslai XVI a. LDK politinių traktatų kontekste“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2013, Nr. 35–36, p. 73–85.

³⁴ Maria Baryczowa, *op. cit.*, p. 76.

³⁵ Romanas Plečkaitis, „Krikščioniškosios Lietuvos atvertis mokslui“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, ats. red. Alfredas Bumblauskas, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 90; Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 76; Maria Baryczowa, „Augustyn Rotundus Mieleski – pierwszy historyk i apologeta Litwy“, in: *Z dziejów polskiej kultury umysłowej w XVI i XVII wieku*, red. Waldemar Voisé, Wrocław etc.: Ossolineum – Wydawnictwo PAN, 1976, p. 83, 86.

³⁶ Bonamikui priskiriami žodžiai, kad Cicerono iškalbos norėtųsi labiau negu popiežiaus posto (*et dixiffe, eloquentiam Ciceronis se malle, quam Pontificis Romani summam dignitatem*; Johann Georg Eck, *Lazarus Bonamicus*, Lipsiae: ex officina Langenhemia, 1768, p. 14) ir kad ciceroniškoji kalba vertintina aukščiau negu Augusto imperija (Rino Avesani, „BONAMICO (Bonamici, Buonamici, Buonamico), Lazzaro (Lazzaro da Bassano)“, in: *Dizionario Biografico degli Italiani*, 1969, vol. 11, p. 533–540).

³⁷ Stanisłai Hosii S. R. E. *Cardinalis Maioris Poenitentiarii Episcopi Varmiensis (1504–1579) et quae ad eum scriptae sunt epistolae tum etiam eius orationes legationes*, vol. 1: 1525–1550. *Praemittuntur vita Hosii auctore Stanislao Rescio et Hosii opera iuvenilia, accedunt autem epistolae et acta, quae vitam et res gestas Hosii illustrant*, editionem curaverunt Franciscus

Rotundo ryšys su Hozijumi nuo jaunystės taip pat buvo itin artimas³⁸; rodosi, būtent būsimasis kardinolas, nuo seniau pažįstamas su bičiuliu Bonamiku, tapo jungiamąja grandimi tarp mokytojo ir mokinio³⁹.

ROTUNDO CICERONIŠKOJO HUMANIZMO BRUOŽAI

Žvelgdami į Rotundo biografiją ir kūrybą nesunkiai atpažinsime labai ryškius ciceroniškojo (ir ne tik) humanizmo bruožus, tokius kaip meilė laisvei, teisės viršenybės principo puoselėjimas ir gynimas, istorijos kaip gyvenimo mokytojos vaidmens suvokimas, lietuvių kildinimas iš romėnų, siūlymas įstatymus ir visus valstybinius aktus rašyti lotyniškai⁴⁰ ar rūpestis jaunimo švietimu Vilniuje steigiant akademiją. Bene ryškiausiai Rotundo ciceroniškumas atsispindi *Lenko pasikalbėjime su lietuviu* (tiesa, ir šio kūrinio autorystė nėra dokumentuota šaltiniais, tačiau tyrinėtojų konsensusas dėl jos praktiškai vienbalsis), nors oratorių Vilniaus vaitas cituoja ir kituose savo veikaluose. Jau pačią dialogo formą, pritaikytą minėtajame, galima laikyti Renesanso epochoje madinga⁴¹ stilizacija sekant Ciceronu, kuriam savo ruožtu tiek formos, tiek idėjų plotmėje neabejotiną įtaką darė Platono dialogai⁴². Panašiai kaip senovės romėnai⁴³,

Hipler & Vincentius Zakrzewski, Cracoviae: Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis, 1879, Nr. 346, p. 331–332: *Postquam ad nos allatum est de Episcopatu, quem es consecutus, et de Augustino nostro in priorem tuam dignitatem substituto, maiorem opinione omnium cepi voluptatem. Videbam enim duos inter se et nobis amicissimos, ingenio, eruditione, virtute praestantes, ad amplissima munera Rerum publicarum pervenisse: in quo non minus Episcopo Cracoviensi Maciejovio, gravissimo et sanctissimo viro, per quem et ipsi Regi, unde hanc dignitatem est uterque vestrum adeptus, quam vobis gratulabar.*

³⁸ Maria Baryczowa, *op. cit.*, p. 91.

³⁹ Eadem, „Augustyn Rotundus Mielecki, wójt wileński“, p. 76.

⁴⁰ Augustinas Rotundas, *op. cit.*, p. 281–282.

⁴¹ Žr., pvz., Thomas More, *A Dialogue Concerning Heresies*, in: *Complete Works of St. Thomas More*, vol. 6, parts I–II, edited by Thomas M. C. Lawler, Germain Marc'hadour and Richard C. Marius, New Haven: Yale University Press, 1981.

⁴² Vienas iš akivaizdžiausių pavyzdžių – iš Platono perimtas teisingumo apibrėžimas kaip *suam cuique reddere* (Cicero, *On the Republic. On the Laws*, translated by Clinton Walker Keyes, (Loeb Classical Library, vol. 213), Cambridge, MA: Harvard University Press, p. 202; plg. Platonas, *Valstybė*, vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Margi raštai, 2014, p. 21).

⁴³ Plačiau: Brian Walters, *The Deaths of the Republic: Imagery of the Body Politic in Ciceronian Rome*, Oxford: Oxford University Press, 2020; plg. Henrikas Zabulis, *Respublikos idealai*

dialogo pradžioje valstybė lyginama su žmogaus organizmu, kur kiekvienas narys atlieka savąją funkciją:

kai tik, tapę krikščionimis, su mumis susivienijote ir į vieną kūną, arba tarsi į vieną materiją, susiliejęte – nes respublika ir yra ne kas kita kaip žmonių bendrija, kurios narius jungia vienas Dievas, viena teisė ir vienas valdovas, kurioje kiekvienas bendros naudos žiūri ir pats jos siekia [...].⁴⁴

Visame dialoge valstybė įvardijama būtent kaip *respublika*, nors veikale esama ir monarcho valdžios apologijos, būdingos XVI a. LDK politinei kultūrai. Labai tikėtina, kad ir Mikalojus Radvila Juodasis, pareikšdamas, kad Lietuva ateina į uniiją *cum respublica sua bene ordinata*⁴⁵, tiesiog citavo (ar perfrazavo) savo draugo Rotundo žodžius⁴⁶.

Iš viso *Pasikalbėjime* Rotundas Ciceroną eksplacitiškai cituoja dešimt kartų⁴⁷:

Romos aukso poezijoje, Vilnius: Mokslas, 1982, p. 6. Organinė analogija, žinoma, turi ir biblines šaknis. Samuelio knygoje karaliaus Dovydo pavaldiniai pareiškia: „Štai mes esame tavo kūnas ir kraujas“ (pagal Vulgatą – kaulai ir kūnas: *Ecce nos os tuum et caro tua sumus* [2 Sam 5, 1]; tai gali būti laikoma aliuzija į Pradžios knygą (Pr 2, 23). Taigi valstybė – ne tik karaliaus kūnas, bet ir nuotaka. Plg. Ernst Hartwig Kantorowicz, *The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997, p. 212–218). Panašų palyginimą rasime šv. Pauliaus Pirmojo laiško korintiečiams 10 ir 12 skyriuose. Vis dėlto Rotundo tekste, kitaip negu Biblijoje, politinis organizmas siejamas būtent su respublika.

⁴⁴ *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 202: [G]dyście Krześciany zostawszy znami się ziednoczyli y w ideno ciało zlepiłi abo iakoby w iedną materią zlali, gdyż rzecz pospolita nic inszego nie iest iedno ziednoczenie ludzi pod iednym Bogiem, prawem, panem, na pospolity pożytek patrzących y oń się sam starałących; lietuviškasis vertimas mūsų šiek tiek pakoreguotas (plg. *ibid.*, p. 117).

⁴⁵ Juliusz Bardach, „Uczone prawo w II statucie litewskim“, in: *1566 metų Antrasis Lietuvos statutas. Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos Antrojo Lietuvos Statuto 425-osioms metinėms pažymėti, medžiaga*, red. Stasys Lazutka, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1993, p. 21–22; Idem, „Statuty litewskie w ich kręgu prawno-kulturowym“, in: *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1988, p. 39.

⁴⁶ *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 201: [A]le swej zdawna zasadzonej a porządnej rzeczy pospolitej do waszey przystawiając stracić nie chcemy. Apie gerus Rotundo ir Radvilos (bei jų dviejų žmonių) santykius žr., pvz.: Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 79; Arvydas Pacevičius, *op. cit.*, p. 665; Jolita Sarcevičienė, *op. cit.*, p. 401; Rimvydas Petrauskas, *op. cit.*, p. 174.

⁴⁷ Pirmame lentelės stulpelyje nurodyti *Lenko pasikalbėjimo su lietuviu* leidimo puslapiai (*Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 116–200 [p. 201–275 originalo kalba – lenkų]), antrame – jo citatos, trečiame – Cicerono veikalų citatos, ketvirtame – nuorodos į pastaruosius (Cicero, *On Duties*, translated by Walter Miller, (Loeb Classical Library, vol. 30), Cambridge, MA:

128 (212)	<i>homo naturae oboediens homini nocere non potest</i>	<i>Ex quo efficitur, hominem naturae oboedientem homini nocere non posse</i>	<i>De officiis, III.25</i>
129 (212)	<i>nihil est unum uni tam simile, tam par, quam omnes inter nosmet ipsos sumus</i>	<i>Nihil est enim unum uni tam simile, tam par, quam omnes inter nosmet ipsos sumus.</i>	<i>De legibus, I.29</i>
130 (213)	<i>eosdem labores non aequae esse grandes imperatori et mi- liti, quod ipse honos laborem leviorem faceret imperatorium</i>	<i>eosdem labores non aequae esse graves imperatori et militi, quod ipse honos laborem leviores faceret imperatoria</i>	<i>Tusculanae disputationes, II.62</i>
132 (216)	<i>Ciceroni non videtur ille liber, cui mulier imperat, cui leges imponit, praescribit, iubet, vetat, quod videtur, qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audeat.</i>	<i>An ille mihi liber, cui mulier imperat, cui leges imponit, praescribit, iubet, vetat, quod videtur? qui nihil imperanti negare potest, nihil recusare audeat?</i>	<i>Paradoxa stoicorum, V.36</i>
153, 159, 177 (235, 240, 256)	<i>libertas est potestas vivendi ut velis; is vivit, ut vult, qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via considerata atque provisa est</i>	<i>Quid est enim libertas? potes- tas vivendi ut velis. Quis igi- tur vivit ut vult nisi qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui vivendi via considerata atque provisa est</i>	<i>Paradoxa stoicorum, V.34</i>
180 (258)	<i>natura [...] parvulos nobis dedit igniculos, quos opinionibus depravatis exstinguimus</i>	<i>natura [...] parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus opinionibusque depravati sic restinguimus</i>	<i>Tusculanae disputationes, III.2</i>
181 (259)	<i>Gradus plures sunt societatis hominum; ut enim ab illa discedatur infinitae, propior est eiusdem gentis, nationis, linguae, qua maxime homines coniunguntur: interius est etiam eiusdem esse civitatis</i>	<i>Gradus autem plures sunt societatis hominum. Ut enim ab illa infinita discedatur, propior est eiusdem gentis, nationis, linguae, qua maxi- me homines coniunguntur; interius etiam est eiusdem esse civitatis</i>	<i>De officiis, I.53</i>
181 (259)	<i>cetera sint paria</i>	<i>cetera paria sunt</i>	<i>De officiis, I.49</i>

Harvard University Press, 1913, p. 52, 56, 292; Idem, *On the Republic. On the Laws*, p. 328; Idem, *Tusculan Disputations*, translated by John Edward King, (Loeb Classical Library, vol. 141), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927, p. 216–218, 224–226; Idem, *On the Orator*, book 3, p. 284, 286).

Pagrindinė viso dialogo idėja yra laisvė – didžiausias respublikos gėris⁴⁸, – kurią laiduoja teisės viršenybė: „Tas, kuris nesilaiko įstatymų, nėra karalius, nei kunigaikštis, nei monarchas, tai – *tyrranus*.“⁴⁹ Pasak kitoje *Pasikalbėjimo* vietoje cituojamo Aristotelio, „kur žmogus, o ne įstatymai įsakinėja, ten tarsi *belua* [žvėris] karaliautų“⁵⁰. Leono Sapiegos Cicerono citavimas Trečiojo Lietuvos Statuto pratarinėje („Būkime teisės vergai, kad galėtume naudotis laisvėmis“)⁵¹ skamba kaip dar vienas Rotundo perteiktos romėnų oratoriaus kūrybos aidas. Šiame kontekste pastebėtina, kad ir miesto teisė siejama su laisve: asmenine laisve (pagal principą: „Miesto oras daro žmogų laisvą“⁵²); Magdeburgo teisei prieštaraujančių rašytinės ir paprotinės teisės normų panaikinimu; miestiečių atleidimu nuo valstybės teismų jurisdikcijos; savivaldos institucijų įkūrimu; ekonominių lengvatų suteikimu⁵³. Taigi 1551 m. vilkiero parengimas – reikšmingas indėlis į teisinę miesto sistemą.

Kaip svarbus humanizmo aspektas istoriografijoje akcentuojama romėnų teisės recepcija⁵⁴. Keli faktai liudija, kad Rotundas ne tik buvo didis romėnų teisės gerbėjas⁵⁵, bet greičiausiai ir pats labai gerai ją išmanė, kaip ir jo pamėgtasis Ciceronas⁵⁶. Roizijus, pats puikus romėnų teisės specialistas, laiške Žygimantui Augustui akcentavo, kad miestų teismuose taikant Magdeburgo

⁴⁸ *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 177 (255–256).

⁴⁹ *Ibid.*, p. 184 (262).

⁵⁰ *Ibid.*, p. 151 (233); Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 96–97.

⁵¹ *Pirmasis Lietuvos statutas (1529 m.)*, parengė Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Vilnius: Vaga, 2001, p. 376; Vaidotas Vaičaitis, „XVI amžiaus Lietuvos Statutai ir Europos teisės tradicijos“, in: *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisei sistemai*, red. Gintaras Švedas, Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014, p. 123.

⁵² Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, 2009, Vilnius: Baltos lankos, p. 308.

⁵³ Vaidotas Vaičaitis, *op. cit.*, p. 121; Jūratė Kiaupienė, Rimvydas Petrauskas, *op. cit.*, p. 305; Sigitas Narbutas, *op. cit.*, p. 4.

⁵⁴ Žr. Vaidotas Vaičaitis, *op. cit.*, p. 118–122.

⁵⁵ Žr., pvz., *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 144–145, kur Rotundas lietuvių lūpomis giria Lietuvos didikų giminių atstovus už tai, kad „būdami visapusiškai dori ir dievobaimingi“ laikėsi romėnų įstatymo, ir kur giria savo bičiulį Petrą Roizijų už tai, kad šio kalba paimta tiesiai iš romėnų *Digestų*, o ne iš tokių vėlesnių glosatorių kaip Baltramiejus de Sassoferato ar Baldus de Ubaldis (*ibid.*, p. 189).

⁵⁶ Walter Ullmann, *op. cit.*, p. 156: *As a practitioner Cicero had no equal in his knowledge of Roman law, in his function as an advocate and also in his life-long political career. It is important to bear in mind this feature.*

teisę būtina išmanyti romėnų teisę, mat vokiškoji turinti spragų⁵⁷. Rotundo kompetencijas ispanas, savo knygoje dusyk vadinantis jį bičiuliu, vertino labai aukštai⁵⁸. Galima dar pridėti, kad nors romėnų teisės elementai Antrajame Lietuvos Statute dažniausiai laikomi Roizijaus indėliu, jo dalyvavimas rengiant šį kodeksą nėra dokumentuotas, užtat tikrai žinoma, kad prie redakcijos prisidėjo ir lotyniškąjį tekstą parengė Rotundas⁵⁹.

Akivaizdus *Pasikalbėjime* pritaikytas ciceroniškojo humanizmo bruožas – vadovavimasis principu, išreikštu viena iš dažniausiai cituojamų arpiniečio frazių: „Istorija – laikų liudytoja, tiesos šviesa, atminties gyvybė, gyvenimo mokytoja, senovės pasiuntinė [...]“.⁶⁰ Rotundo dialogo pašnekovai savo argumentus bei teiginius grindžia istoriniais *exempla*. Kitas bruožas – legendinis valdovo ir didikų protėvių kildinimas iš svetimų kraštų, ypač antikinės Graikijos ir Romos⁶¹. Rotundo legendos varianto⁶² skirtumus nuo ankstesnių ir vėlesnio (Strijkovskio) dar vertėtų patyrinti detaliau⁶³. Mums čia aktualu, kad Rotundas, kaip Vilniaus vaitas, nors ir mieste atstovaujantis didžiojo ku-

⁵⁷ Marzena Dyjakowska, „*Decisiones Lituanicae* Piotra Rojzjusza – przykład renesansowego źródła poznania stosowania prawa rzymskiego przed sądem asesorskim w Wilnie. Problemy badawcze i translatorskie“, in: *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2020, t. 13, sąs. 1, p. 2–3.

⁵⁸ Vytautas Andriulis, „Lietuvos sprendimai“, LDK ir XVI a. Vakarų teisinė kultūra“, in: Petras Roizijus, *Lietuvos sprendimai (1563 m.)*, sudarytojas Vytautas Andriulis, iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. XXXIV, 19, 33, 86. Ne mažiau palankiai Rotundas atsiliėpė apie Roizijų (žr. Tadeusz Fijałkowski, „Piotr Rojzjusz – polski romanista XVI wieku. Zarys problematyki“, in: *Z dziejów polskiej kultury umysłowej w XVI i XVII wieku*, red. Waldemar Voisé, Wrocław etc.: Ossolineum – Wydawnictwo PAN, 1976, p. 74; Juliusz Bardach, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 1999, p. 41–42).

⁵⁹ Marzena Dyjakowska, *op. cit.*, p. 5–6. Plačiau apie Rotundo indėlį į Antrąjį Lietuvos Statutą žr. Juliusz Bardach, *op. cit.*, p. 42–50.

⁶⁰ *Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis* (Cicero, *On the Orator*, books 1–2: translated by Edward William Sutton, Harris Rackham, (Loeb Classical Library, vol. 348), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1942, p. 224; Walter Ullmann, *op. cit.*, p. 161–163.

⁶¹ Juozas Jurginis, „Epochos pažiūros ir idėjos“, in: *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius: dešimt įvairaus istorinio turinio fragmentų*, vertė Ignas Jonynas, Vilnius: Vaga, 1966, p. 11; Rimvydas Petrauskas, „Socialiniai ir istoriografiniai lietuvių kilmės iš romėnų teorijos aspektai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, Nr. 17, p. 279.

⁶² *Šešioliktojo amžiaus raštija*, p. 185–188 (262–266).

⁶³ Žr. Sigitas Narbutas, „Lietuvių kilmės iš romėnų legenda kultūrinės integracijos šviesoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, Nr. 17, p. 290.

nigaiškio interesams, sąveikavo su miestiečių bendruomene⁶⁴, prisidėjo prie to, kad ilgainiui jos savimonė romanizavosi.

VILNIAUS VAITAS IR JĖZUITŲ KOLEGIJA

Kaip minėta, tikrą lietuviškosios arpiniečio recepcijos lūžį žymi aukštosios mokyklos įsikūrimas Vilniuje⁶⁵. Pasak Sigito Narbuto, būtent Vilniaus jėzuitų kolegija, veikiai virtusi akademija, buvo veiksnys, „nuo kurio toliau daugiausia priklausė lotyniškosios kultūros plėtra bei likimas“⁶⁶. Džiaugsmą dėl šio fakto Rotundas išsakė 1576 m. spalio 20 d. laiške Lietuvos valdovui Steponui Batorui:

[Lotynų kalbos] atstatymui prieš pat tau tampant karaliumi puikiausius pamatus padėjo maloningas Lietuvai geriausiasis galingiausiasis Dievas, kuris oriam, pamaldžiam ir gerai nusimanančiam valstybės dalykuose Vilniaus vyskupui Valerijonui davė mintį pastatyti kolegiją garsiam Lietuvos mieste Vilniuje, visais pragyvenimui būtinais dalykais dosniai ją aprūpinti ir pasikviesti gyvenimo šventumu, išsilavinimu ir lotynų kalbos mokėjimu išsiskiriančius vyrus, kurie dėl to, kad seka Jėzaus Kristaus mokslu ir jį platina, jėzuitais vadinami. Jie ir tarp žmonių išganinguosius dieviškuosius pradmenis skleidžia, ir jaunuomenę tikrojo dievobaimingumo link kreipia, ir plačiausiai sudygstančias lotynų kalbos sėklas beria. Čia jau galima aptikti jaunuolių, ir net visai vaikų, kurie per nepilną penkmetį nuo to laiko, kai įsikūrė Vilniaus mokykla, tiek daug pasiekė kalbėdami ir puikiai rašydami lotyniškai, kad nenusileistų net tiems, kurie didelėmis savo tėvų išlaidomis, to paties troškimo genami, milžiniškus atstumus įveikę, kitų kraštų gimnazijas pabaigė.⁶⁷

Šie žodžiai – tai ir ankstesnio Vilniaus vaito rašytinio palikimo, liudijančio jo siekį Vilniuje įkurti jėzuitų vadovaujamą aukštąją mokyklą, atgarsis⁶⁸.

⁶⁴ Bene išsamiausios Rotundo biografijos autorė Maria Baryczowa svarstė, kad galbūt patys miesto atstovai pasiūlė jo kandidatūrą į Vilniaus vaitus, susipažinę su jo kompetencijomis kartu rengiant vilkierą (Maria Baryczowa, *op. cit.*, p. 91).

⁶⁵ Sigitas Narbutas, „JHS: Vilniaus jėzuitų akademija ir Lietuvos *Latinitas*“, p. 51–54, 61–65.

⁶⁶ *Ibid.*, p. 32.

⁶⁷ Augustinas Rotundas, *op. cit.*, p. 282.

⁶⁸ Irena Vaišvilaitė, *Pasivaikščiojimai po krikščioniškąjį Vilnių*, Vilnius: Baltos lankos, 2017, p. 116; Arvydas Pacevičius, „Vilniaus universiteto bibliotekos ištakos“, in: *Alma Mater*

Istoriografijoje pastebėta, kad Rotundas pasirašęs daugelį šios įstaigos kūrimo dokumentų⁶⁹. Jo pastangos šioje srityje žinomos, tarp kitko, iš dviejų laiškų, rašytų draugui kardinolui Hozijui⁷⁰. 1567 m. spalio 6 d. Rotundas rašė:

Troksčiau taip pat, jeigu Jūsų Eminencijai tai atrodo tinkama, kad pasveikintumėte mūsų Ekscelenciją vyskupą⁷¹ dėl to, ką dabar yra sumanęs, nes dieviškuoju įkvėpimu nutarė savo lėšomis įsteigti čia Vilniuje jėzuitų kolegiją. Tai dabar daro pačiu laiku, nes ir kunigaikštis (Radvila) ir didikai, ir visi kilmingieji yra nutarę, kad Vilniuje reikia įsteigti kolegiją, o jeigu taip nutiktų, nėra jokios abejonės, kad į ją iš visur suplūstų eretikų atmatos. Tačiau kai Karališkoji Didenybė ir likusieji suprato, kad to ėmėsi Jo Ekscelencija [vyskupas], tos minties atsisakė. Prašau Jūsų Eminenciją skatinti jį įvykdyti šį itin šventą ir išganingą sumanymą, padėti jam savo patarimu ir paaiškinti kolegijos steigimo būdą. Nors ir rodosi degas nepaprastu troškimu juos čia kuo greičiau įkurdinti, ir, atrodytų, nelieta vietos jokiems paskatinimams, vis dėlto ir bėgantį reikia pentinu paraginti. Svarstome dėl jiems patogaus būsto, nes negalėtų būti baigtas taip greitai, kaip norėtume juos atsikviesti ir įkurdinti, jei reikėtų statyti iš naujo. Šiam tikslui nori pirkti tą namą, jeigu Jūsų Eminencija dar atsimesna, kuris stovi šalia vyskupų rūmų, kurį pastatė ir kuriam gyveno arkidiakonas Jasinskis⁷², bet arkidiakono paveldėtojas labai brangiai jį parduoda, būtent už penkiolika tūkstančių, ir atrodo, kad neparduos už mažiau nei dešimt. Nusprendė taip pat iš Karališkosios Didenybės pirkti tokį Maišiagalos miestelį su jam priklausančiais kaimais, iš kur būtų aprūpinama kolegija, tačiau

Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai, ats. red. Alfredas Bumblauskas, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 178; Liudas Jovaiša, Irena Vaišvilaitė, „Stanislovas Hozijus ir Lietuva“, in: *Naujasis Židiny-Aidai*, 2004, Nr. 5, p. 265; Maria Baryczowa, *op. cit.*, p. 100–101; Jan Jakubowski, *op. cit.*, p. 43.

⁶⁹ Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 84.

⁷⁰ Jan Łukaszewicz, *Historia szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, 1849, t. 1, Poznań: Nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, p. 120–121.

⁷¹ Kalbama apie Vilniaus vyskupą Valerijoną Protasevičių Šuškovskį (mir. 1579); apie jį žr. Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, „Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 2, Vilnius: Aidai, 2009, Nr. 2526, p. 415–417.

⁷² Juozapas Jasinskis (m. 1560); apie jį ir jo namą žr. *ibid.*, Nr. 1021, p. 179–181; galiausiai rūmai buvo nupirkti iš Jasinskio sūnėno Mikalojaus (Arvydas Pacevičius, *op. cit.*, p. 188); Irena Vaišvilaitė, „Vienas Vilniaus namas XVI a. jėzuitų šaltiniuose“, in: *Dailės istorijos studijos*, t. 2: *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai*, Vilnius, 2006, p. 13–29.

sakoma, kad karalius parduos jį ne nuosavybei, o naudotis su išpirkos teise, kaip ją vadina, kad to sandėrio jėzuitai nelaikytų skolinimu už procentus ir kad norėtų iš to pragyventi.⁷³

Po trijų mėnesių, 1568 m. sausio 3 d., tam pačiam adresatui vaitas rašė:

Gerbiamas ponas Vilniaus vyskupas (Protasevičius) labai sunkiai pakelia, kad atsideda jo viltis čia įkurdinti jėzuitų Draugiją, sako, kad jų poreikiams ir apgyvendinimui turi viską paruošta ir kad nieko daugiau netrokšta, kaip išvysti tą dieną, kurią ausimis galės girdėti jų, viešai skelbiančių Dievo žodį ir mokslą, balsą, ir pagaliau nuskinti savo ligšiolinių pastangų ir išlaidų vaisių. Jis silpnos sveikatos žmogus ir eina šešiasdešimt trečiuosius metus, kurie, sakoma, yra kritiniai ir kurie, kaip tikima, daugeliui neša mirtį. Melskimės visi, kad Dievas kuo ilgiau mums jį išsaugotų, bet jis žmogus ir labai bijo, kad jam mirus, kaip pagal dabartinius papročius ir laikmetį būna, klausta ko nors jiems nesurengtų dėl gerų dalykų, kuriuos jėzuitų naudai sutvarkė. Todėl kiek Jūsų Eminencija gali, tiek pagal savo išgales tegul siekia, kad jų Gerbiamas Provincijolas, įveikęs bet kokią delsą, pasistengtų, kad jo [Draugijos] nariai į Vilnių būtų atvesti prieš tai, kai bus čia Blandratos atsiųsti kai kurie daktarai, kurie jau seniai buvo čia atsiųsti, bet bijojo Mikalojaus

⁷³ Jan Łukaszewicz, *op. cit.*, p. 120–121: *Cupio autem, si ita R. D. V. videtur, ut R. Domino nostro eam mentem, qua nunc est, gratuletur: instituit enim divino instinctu collegium Jesuitarum hic Vilnae suo sumptu instituere, quod perquam opportune hoc tempore faciet, quo et princeps (Radziwiłł) et procures et nobilitas omnis publico sumptu collegium Vilnae instituendum censuerunt, quod si fieret, dubium nullum est, quin in illud undiquaque faex haereticorum accessertur. Verum postquam id sibi Reverendissimum sumpsisse Regia majestas et reliqui intellexerunt, eam cogitationem remisserunt. Hortetur, quaeso, R. D. V. illum ad perficiendum hoc tam sanctum et salutare institutum consilio suo illum juvet, rationemque accessendi ejus collegii edoceat, quamvis incredibili desiderio eorum quam primum hic collocandorum teneri se ostendat, nec ullis adhortationibus locum relinquere videatur; tamen etiam currenti calcar admovendum est. De commoda illis habitatione deliberamus, non enim tam cito, quam accessitos hic collocatosque cupimus, si de novo extruenda esset, perfici posset. Illam domum si nondum tanto tempore e memoria R. D. V. excedit, quae est e regione domus episcopalis ab archidiacono Jasieński, et aedificatam et habitatam, emere vult in hunc usum, sed nimio multum haeres archidiaconi eam vendit, quindecim millibus scilicet, nec minoris quam decem venditurus videtur. Instituit et oppidum quoddam Mischogola et quae ad illud pertinent villas a Regia Majestate, unde collegium illud aleretur, emere, sed rex non proprietatem, verum usumfructum, idque in vim reemptionis, ut vocant, venditurus dicitur, quem contractum ne usurarium Jesuitae judicent, utque ex illo vivere velint.*

Kristupo Radvilos; jie tikrai vėl mums užkrės visos Lietuvos jaunimą, jau ir dabar nuo goštautininkų dėl jų neišlavintų, visiško neišprusimo ir jokių mokymų, jokių mokslų neišėjusių pastorių niekingumo ir menkumo atplėštą; nes prieš trejus metus Goštauto namuose daugelis žymiausių kilmingųjų giminių vaikų kartu su mokslo buvo persmelkti erezijos, o dabar tokių vos daugiau negu dešimt; vengtiną, kad nebūtų slapta pasiųsti Blandratos, nes, sakoma, šis užsiėmė tuo, kad mokslo dingstimi vėl klaidintų vargšą jaunimą, bet jeigu jėzuitai juos pralenktų, visi jaunuoliai suplauktų pas juos. Žinau, kad daug labai yra užsikrėtusių erezija, nekantriai čia laukiančių jėzuitų, kad sutaupyti išlaidų, kurios būna didesnės siunčiant vaikus studijuoti į užsienį.⁷⁴

Istoriografinėje tradicijoje Rotundo nuopelnu laikoma ir tai, kad Žygimanto Augusto testamente atsirado daug Vilniui palankių įrašų, tarp jų ir Vilniaus akademijai dovanojama biblioteka⁷⁵. Glaudūs draugystės ryšiai Vilniaus vai-

⁷⁴ *Ibid.*, p. 121: *Reverendus Dominus Vilnensis (Protaszewicz) permoleste fert, differi spem suam de introducenda huc societate Jesuitarum, parata in eorum usum et habitationem habere se dicit omnia, nec quicquam optare magis, quam illum videre diem, quo eorum et verbum Dei et literas publice docentium vocem auribus haurire illi continget suique hujus studii et sumptus ad hunc saltem capere fructum. Est homo valetudinarius, annumque nunc agit tertium et sexagesimum, qui climactericus dicitur et letalis plerisque esse creditur. Deus illum diutissime nobis servet, precamur omnes, sed homo est et metuit valde, ne se sublato, ut sunt nunc mores et tempora, aliqua struantur iis, quae in Jesuitas instituit bonis insidiae. Quare quantum potest R. D. V. tantum pro sua virili connititur, ut R. Provincialis illorum, omni rupta mora Vilnam socios suos introducendos curet, priusquam huc a Blandrata mittantur doctores quidam, qui jam dudum huc missi fuissent, sed sibi a Nicolao Chritophoro Radzivillo metuere; ii certe rursus universae Lithuaniae pubem nobis inficerent, nunc jam a Gastoldicis propter eorum et quidem rudium nullo ingenio, nullaque doctrina nullis litteris instructorum ministrorum vilitatem et paucitatem alienatam, ante annos enim tres, in Gastoldica domo plurimi nobilium primi nominis liberi, haeresi una cum literis imbuebantur, nunc vix decem supersunt; periculum est ne submittantur a Blandrata aliqui, nam is id sibi sumpsisse negotii perhibetur, qui litterarum specie miserae juventuti iterum imponant, sed si Jesuitae eos praeverterint, omnis juvenitudo ad eos confluet, scio esse permultos, valde haeresi infectos, qui ut sumptus, qui esset major in peregre erudiendis liberis faciendus, parceant, Jesuitas hic avidae expectant.*

⁷⁵ Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750, 1841*, t. 3, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, p. 221: *Gdy Król August zasłał, pisze współczesny Kronikarz [Górnicki], po Rotundusa dla napisania testamentu swego posłał. Jemu to zapewne przypisać potrzeba, że w ostatniej woli Królewskiej, tyle jest rozporządzeń, Wilna się tyjących; Maria Baryczowa, op. cit., p. 108–109.*

tą siejo ir su pirmuoju jos rektoriumi Skarga⁷⁶. Teigti, kad stipri Cicerono paveldo pozicija ankstyvojoje akademijos studijų programoje buvo Rotundo įtakos padarinys, būtų per toli siekianti išvada, nes šią vietą jėzuitų mokymo programose Antikos oratorius buvo užėmęs jau ir prieš Rotundą. Vis dėlto ar pats akademijos steigimas, tapęs lemiamu veiksnium senovės romėnų kultūrai ir kalbai įsišaknijant vilniečių savimonėje, nebuvo dar vienas Rotundo meilės šiam palikimui vaisius?

IŠVADOS

Žvilgsnis į LDK raštiją iki XVII a. pradžios leidžia teigti, kad 1551–1582 m. Vilniaus vaito pareigas ėjęs Rotundas buvo pirmas LDK plačiai Ciceroną citavęs autorius. Romėnų oratorius Lietuvoje tapo žinomesnis Vilniuje įsteigus jėzuitų kolegiją, vėliau akademiją. Rotundo dėmesį kolegijos įkūrimui ir jo padariniams liudija jo korespondencija su kardinolu Hozijumi ir laiškas Steponui Batorui. Todėl atsakant į straipsnio pavadinimu iškeltą klausimą galima teigti, kad cituodami romėnų oratorių vilniečiai ne tik parodė perėmę lietuvių kilmės iš senovės romėnų teoriją (šiuo požiūriu spėjo supanašėti su didikais ir platesniais vidutinės bei smulkiosios bajorijos sluoksniais), bet ir galėjo siekti pagerbti vieną iš karščiausių jos populiarintojų, buvusį savo vaitą ir spėjamą pirmosios vilkiero redakcijos autorių Rotundą. Puikiai mokėjęs lotynų kalbą, išmanęs romėnų teisę, gausiai cituodamas Ciceroną, romėniškosios kilmės legendai Rotundas suteikė daugiau prestižo ir, galima manyti, svariai prisidėjo prie miestiečių elito savimonės romanizavimo, kurio apraiška buvo 1620 m. kovo 11 d. vilkiero pradžioje įterptos sentencijos.

ŠALTINIAI

Ciceronas Markas Tulijus, „Apie geriausią oratorių“, vertė Audronė Kučinskienė, in: *Literatūra*, 2001, t. 43 (3), p. 91–96.

Cicero, *On Duties*, translated by Walter Miller, (*Loeb Classical Library*, vol. 30), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.

⁷⁶ Maria Baryczowa, *op. cit.*, p. 101–102.

- Cicero, *On the Orator*, books 1–2, translated by Edward William Sutton, Harris Rackham, (Loeb Classical Library, vol. 348), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1942.
- Cicero, *On the Orator*, book 3: *On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory*, translated by Harris Rackham, (Loeb Classical Library, vol. 349), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1942.
- Cicero, *On the Republic. On the Laws*, translated by Clinton Walker Keyes, (Loeb Classical Library, vol. 213), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1928.
- Cicero, *Orations. Pro Milone. In Pisonem. Pro Scauro. Pro Fonteio. Pro Rabirio Postumo. Pro Marcello. Pro Ligario. Pro Rege Deiotaro*, translated by Neville Hunter Watts, (Loeb Classical Library, vol. 252), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931.
- Cicero, *Tusculan Disputations*, translated by John Edward King, (Loeb Classical Library, vol. 141), Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.
- More Thomas, *A Dialogue Concerning Heresies*, in: *Complete Works of St. Thomas More*, vol. 6, parts I–II, edited by Thomas M. C. Lawler, Germain Marc'hadour and Richard C. Marius, New Haven: Yale University Press, 1981.
- Pirmasis Lietuvos statutas (1529 m.), parengė Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka, Edvardas Gudavičius, Vilnius: Vaga, 2001.
- Platonas, *Valstybė*, vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Margi raštai, 2014.
- Radziwiłł Albrecht Stanisław, *Pamiętnik o dziejach w Polsce*, t. 1: 1632–1636, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1980.
- [Rotundas Augustinas], „Poleminiai ir istoriografiniai Augustino Rotundo raštai“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 5), sudarė Algis Samulionis, Rasa Jurgėlėnaitė, Darius Kuolys, Vilnius: Pradai, 2000, p. 75–403.
- Stanisłai Hosii S. R. E. Cardinalis Maioris Poenitentiarii Episcopi Varmiensis (1504–1579) *et quae ad eum scriptae sunt epistolae tum etiam eius orationes legationes*, vol. 1: 1525–1550. *Praemittuntur vita Hosii auctore Stanislao Rescio et Hosii opera iuvenilia, accedunt autem epistolae et acta, quae vitam et res gestas Hosii illustrent*, editionem curaverunt Franciscus Hipler & Vincentius Zakrzewski, Cracoviae: Sumptibus Academiae Litterarum Cracoviensis, 1879.
- Zbior praw y przywileiow miastu stołecznemu W. X. L. Wilnowi nadanych na żądanie wielu miast Koronnych, jako też Wielkiego Księstwa Litewskiego ułożony y wydany przez Piotra Dubinskiego Burmistrza Wileńskiego*, Wilno: Drukarnia J. K. Mci przy akademii, 1788.

LITERATŪRA

- Ališauskas Vytautas, Jaszczołt Tomasz, Jovaiša Liudas, Paknys Mindaugas, „Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 2, Vilnius: Aidai, 2009.
- Andriulis Vytautas, „Lietuvos sprendimai“, LDK ir XVI a. Vakarų teisinė kultūra“, in: Petras Roizijus, *Lietuvos sprendimai (1563 m.)*, sudarytojas Vytautas Andriulis, iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė, Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007, p. 9–50.
- Avesani Rino, „BONAMICO (Bonamici, Buonamici, Buonamico), Lazzaro (Lazzaro da Bassano)“, in: *Dizionario Biografico degli Italiani*, 1969, vol. 11, p. 533–540.

- Bardach Juliusz, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 1999.
- Bardach Juliusz, „Statuty litewskie w ich kręgu prawno-kulturowym”, in: *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1988, p. 9–71.
- Bardach Juliusz, „Uczone prawo w II statucie litewskim”, in: *1566 metų Antrasis Lietuvos statutas. Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos Antrojo Lietuvos Statuto 425-osioms metinėms pažymėti, medžiaga*, red. Stasys Lazutka, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1993, p. 15–23.
- Henryk Barycz, „Stanisław Hozjusz jako historyk”, in: *Studia Warmińskie*, 1991, t. 20 (1983), Olsztyn, p. 48–49.
- Baryczowa Maria, „Augustyn Rotundus Mieleski – pierwszy historyk i apologeta Litwy”, in: *Z dziejów polskiej kultury umysłowej w XVI i XVII wieku*, red. Waldemar Voisé, Wrocław etc.: Ossolineum – Wydawnictwo PAN, 1976, p. 77–156.
- Baryczowa Maria, „Augustyn Rotundus Mieleski, wójt wileński, pierwszy historyk i apologeta Litwy”, in: *Ateneum Wileńskie*, 1935, Rocznik X, Wilno, p. 71–96.
- Baryczowa Maria, „Augustyn Rotundus Mieleski, wójt wileński, pierwszy historyk i apologeta Litwy”, in: *Ateneum Wileńskie*, 1936, Rocznik XI, Wilno, p. 117–172.
- Black Antony, *Political Thought in Europe, 1250–1450*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Burbianka Marta, *Działalność Augustyna Rotundusa jako wójta wileńskiego*: nespausdinta disertacija, Vilnius, 1933; LVA, f. 175, ap. 5. IV – B, b. 110, l. 9–142.
- Dilytė Dalia, *Antikinė literatūra*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2005.
- Dilytė Dalia, „Ciceronas”, in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 4: *Chakasija – Diržiu kapinynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 121.
- Dyjakowska Marzena, „*Decisiones Lituanicae* Piotra Rojzjusza – przykład renesansowego źródła poznania stosowania prawa rzymskiego przed sądem asesorskim w Wilnie. Problemy badawcze i translatorskie”, in: *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2020, t. 13, s. 1, p. 1–15.
- Eck Johann Georg, *Lazarus Bonamicus*, Lipsiae: ex officina Langenhemia, 1768.
- Feigelmanas Nojus, *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius: Vaga, 1975.
- Fijałkowski Tomasz, „Piotr Rojzjusz – polski romanista XVI wieku. Zarys problematyki”, in: *Z dziejów polskiej kultury umysłowej w XVI i XVII wieku*, red. Waldemar Voisé, Wrocław etc.: Ossolineum – Wydawnictwo PAN, 1976, p. 7–76.
- Grudin Robert, „Humanism”, in: *Encyclopædia Britannica*, 2024 11 22 (<https://www.britannica.com/topic/humanism>).
- Gudavičius Edvardas, „Teisė”, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 700–713.
- Jakubowski Jan, „Nowe przyczynki do życiorysu Augustyna Rotunda”, in: *Litwa i Ruś*, R. 1, 1912, t. 3, s. 1, p. 41–46.
- Jovaiša Liudas, Vaišvilaitė Irena, „Stanislovas Hozijus ir Lietuva”, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2004, Nr. 5, p. 263–265.

- Jovaišas Albinas, „Augustino Rotundo Lietuvos valstybės vizija“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 5), sudarė Algis Samulionis, Rasa Jurgelėnaitė, Darius Kuolys, Vilnius: Pradai, 2000, p. 75–114.
- Jurginis Juozas, „Epochos pažiūros ir idėjos“, in: *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius: dešimt įvairaus istorinio turinio fragmentų*, vertė Ignas Jonynas, Vilnius: Vaga, 1966, p. 9–16.
- Kantorowicz Ernst Hartwig, *The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1997.
- Keršienė Dovilė, „Cicerono laiškai ir Renesanso humanistinės epistolografijos tradicija“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2007, Nr. 24, p. 63–99.
- Kiaupienė Jūratė, Petrauskas Rimvydas, *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m.*, Vilnius: Baltos lankos, 2009.
- Klovas Mindaugas, Meilus Elmantas, Urmański Antoni Kazimierz, Valionienė Oksana, *Vilniaus sociotopografijos metmenys XIV–XVIII a.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
- Knieža Skirmantas, „Tarp tropų ir pragmatikos: Pasikalbėjimo lenko su lietuviu retorinis aspektas“, in: *Literatūra*, 2019, t. 61 (3), p. 86–97.
- Koialowicz Wiliam Albertus, *Historiae Lituanae Pars altera seu de rebus Lituorum a coniunctione Magni Ducatus cum Regno Poloniae ad unionem eorum Dominiorum*, Antverpiae: apud Jacobum Meursium, MDCLXIX [1669].
- Kraszewski Józef Ignacy, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 3, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1841.
- Łowmiańska Maria, „Wilno przed najazdem moskiewskim 1655 roku“, in: *Dwa doktryny z uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2005 (1929).
- Łukaszewicz Józef, *Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. 1, Poznań: Nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1849.
- Narbutas Sigitas, „JHS: Vilniaus jėzuitų akademija ir Lietuvos Latinitas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2010, Nr. 29, p. 31–100.
- Narbutas Sigitas, „Lietuvių kilmės iš romėnų legenda kultūrinės integracijos šviesoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, Nr. 17, p. 286–314.
- Narbutas Sigitas, *Lietuvos Renesanso literatūra*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Pacevičius Arvydas, „Skaitymas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 655–673.
- Pacevičius Arvydas, „Vilniaus universiteto bibliotekos ištakos“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, ats. red. Alfredas Bumblauskas, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 172–202.
- Petrauskas Rimvydas, „Kodėl Italija? Lietuvių kilmės iš romėnų teorija vėlyvųjų Viduramžių kilmės teorijų kontekste“, in: *Lietuva–Italija. Šimtmečių ryšiai*, sudarytoja Daiva

- Mitrulevičiūtė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016, p. 44–52.
- Petrauskas Rimvydas, „Lenkijos ir Lietuvos unija. Geopolitinis ir kultūrinis kontekstas“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2009, Nr. 6, p. 172–176.
- Petrauskas Rimvydas, „Socialiniai ir istoriografiniai lietuvių kilmės iš romėnų teorijos aspektai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, Nr. 17, p. 270–285.
- Plečkaitis Romanas, „Krikščioniškosios Lietuvos atvertis mokslui“, in: *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, ats. red. Alfredas Bumblauskas, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009, p. 73–128.
- Ragauskas Aivas, „Kogo na sejmie lubelskim reprezentował Augustyn Rotundus Mieleski († 1582), wójt wileński i sekretarz królewski“, in: *Unia Lubelska 1569 roku i unie w Europie Środkowo-Wschodniej*, redakcja naukowa Jacek Krochmal, Warszawa: Archiwum Głównie Akt Dawnych, 2020, p. 122–139.
- Sarcevičienė Jolita, „Moterys“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 397–412.
- Sliesoriūnas Gintautas, Klovas Mindaugas, Meilus Elmantas, Ragauskas Aivas, Sarcevičienė Jolita, Valionienė Oksana, *Vilniaus istorija*, t. 1: *XIII a. – 1795 m.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023.
- Starnawski Jerzy, „Wstęp“, in: Marcin Kromer, *Mowa na pogrzebie Zygmunta I oraz O pochodzeniu i o dziejach Polaków księgi XXIX i XXX*, Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze, 1982, p. I–XXXI.
- Starnawski Jerzy, „Z dziejów sławy Stanisława Hozjusza – pisarza i jego biografa Stanisława Reszki“, in: *Studia Warmińskie*, 1991, t. 20 (1983), p. 31–46.
- Tijūnelytė Jadvyga, „M. T. Cicerono veikalų leidimas XVI–XVIII a. Lietuvoje“, in: *Bibliotekininkystė ir bibliografijos klausimai*, 1967, t. 6, p. 137–145.
- Trys XVI–XVIII a. Vilniaus valdžios ir gyventojų sąrašai, sudarė Mindaugas Klovas, parengė Mindaugas Klovas, Elmantas Meilus, Antoni Urmański, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.
- Ulčinaite Eugenija, „Antikos autoriai XVI–XVIII a. Lietuvoje“, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis 1991, 1993*, p. 75–91.
- Ulčinaite Eugenija, „Humanitariniai mokslai jėzuitų švietimo sistemoje“, in: *Literatūra*, 2007, t. 49 (3), p. 95–107.
- Ulčinaite Eugenija, „Petro Skargos Seimo pamokslai XVI a. LDK politinių traktatų kontekste“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2013, Nr. 35–36, p. 73–85.
- Ulčinaite Eugenija, „Žinomas ir nežinomas Petras Skarga: minint 400-ąsias mirties metines“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2012, Nr. 34, p. 325–328.
- Ullmann Walter, *Mediaeval Foundations of Renaissance Humanism*, London: Paul Elek, 1977.
- Urban Wacław, „Lietuviai Krokuvoje nuo XIV a. pabaigos iki 1579 m.“, in: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5), sudarė Algis Samulionis, Rasa Jurgelėnaitė, Darius Kuolys, Vilnius: Pradai, 2000, p. 420–452.

- Urmański Antoni Kazimierz, *Zaberezinskiai. Rimvydo palikuonys XV–XVI amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdančiąjame elite*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2024.
- Vaičaitis Vaidotas, „XVI amžiaus Lietuvos Statutai ir Europos teisės tradicijos“, in: *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisinei sistemai*, red. Gintaras Švedas, Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014, p. 115–131.
- Vaišvilaitė Irena, *Pasivaikščiojimai po krikščioniškąjį Vilnių*, Vilnius: Baltos lankos, 2017.
- Vaišvilaitė Irena, „Vienas Vilniaus namas XVI a. jėzuitų šaltiniuose“, in: *Dailės istorijos studijos*, t. 2: *Dailė LDK miestuose: poreikiai ir užsakymai*, Vilnius, 2006, p. 13–29.
- Vilniaus universiteto istorija 1579–1994*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994.
- Walters Brian, *The Deaths of the Republic: Imagery of the Body Politic in Ciceronian Rome*, Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Zabulis Henrikas, *Respublikos idealai Romos aukso poezijoje*, Vilnius: Mokslo, 1982.
- Ziomek Jerzy, *Renesans*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.

On the Romanisation of the Vilniusites, or What Cicero Is Doing in the Municipal Statutes of 1620

Summary

The article seeks to answer the question of why two maxims by Cicero were included at the beginning of the municipal statutes of Vilnius of 1620 and what they meant for the self-image of the Vilniusites. It is proposed that these quotations are not merely an aesthetic embellishment but also a manifestation of humanistic and civic values. Their emergence is linked to the figure of Augustinus Rotundus, the vogt of Vilnius. It is likely that Rotundus, who was a prominent Lithuanian humanist, an expert in Roman law, and an admirer of Cicero's works, was also the author of the first edition (1551) of the municipal statutes. This article examines the reception of Cicero in the Grand Duchy of Lithuania, Rotundus's studies at European universities, his literary and legal activities, and his contribution to the formation of the Lithuanians' Roman political and cultural identity. It is shown that Rotundus's Ciceronian humanism manifested itself through his advocacy of freedom, the rule of law, civic responsibility, the significance of history, and the importance of education. Emphasis is also placed on the role of the vogt of Vilnius in establishing the Jesuit College of Vilnius, which became the most important centre for the dissemination of Latin culture and Cicero's literary legacy in Lithuania. The article concludes that Cicero's maxims in the municipal statutes attest to the Romanisation of the urban elite of Vilnius, their desire to identify with the humanistic values of the republic, and, possibly, their wish to honour Rotundus as the shaper of their city's legal and cultural identity.

KEYWORDS: Augustinus Rotundus; Cicero; Vilnius Jesuit College; municipal statutes of Vilnius.